

FOTO- EN POEZIEPROJECT ‘BUREN’

DOCENTENHANDLEIDING VOOR BASISSCHOLEN OVER DE VERVOLGING VAN DE JODEN IN NEDERLAND IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Ido Abram (maart 2009)

DIGITAAL MONUMENT JOODSE GEMEENSCHAP NEDERLAND

<http://www.joodsmonument.nl/>

ALGEMEEN TRAJECT FOTO- EN POEZIEPROJECT ‘BUREN’

- [1] Docent kiest de omgeving van de school
- [2] Docent voert in *Digitaal Monument Joodse Gemeenschap Nederland* de straten / pleinen uit de omgeving in
- [3] Docent verdeelt de adressen over de leerlingen
- [4] Docent geeft een inleiding op de Holocaust en de rol van ‘buren’
- [5] Leerlingen maken een uitdraai van de relevante informatie op het *Digitaal Monument*
- [6] Leerlingen maken foto’s
- [7] Leerlingen maken gedichten
- [8] Leerlingen schrijven op kiezelsteentjes de namen van de omgebrachte Joden
- [9] Elke leerling maakt zijn / haar eigen paneel
- [10] Docenten en leerlingen maken een expositie van de panelen
- [11] Openingsritueel van de expositie
- [12] Leerlingen leiden ouders en andere bezoekers op de expositie rond

INHOUD

Algemeen traject foto- en poëzieproject ‘Buren’ (schema)	2
• Inleiding	4
• Stap 1: Docent kiest de omgeving van de school	6
• Stap 2: Docent voert in het Digitaal Monument de straten / pleinen uit de omgeving in	8
• Stap 3: Docent verdeelt de adressen over de leerlingen	10
• Stap 4: Docent geeft een inleiding op de Holocaust en de rol van ‘buren’	11
• Stap 5: Leerlingen maken een uitdraai van de relevante informatie op het Digitaal Monument	15
• Stap 6: Leerlingen maken foto’s	21
• Stap 7: Leerlingen maken gedichten	26
• Stap 8: Leerlingen schrijven op kiezelsteentjes de namen van de omgebrachte Joden	31
• Stap 9: Elke leerling maakt zijn / haar eigen paneel	32
• Stap 10: Docenten en leerlingen maken een expositie van de panelen	34
• Stap 11: Openingsritueel van de expositie	38
• Stap 12: Leerlingen leiden ouders en andere bezoekers op de expositie rond	40
• Evaluatie	42
Adressen en links	48
Colofon	50

● INLEIDING

Het *Digitaal Monument voor de Joodse Gemeenschap in Nederland* is een monument op internet om de herinnering levend te houden aan alle mannen, vrouwen en kinderen die tijdens de Duitse bezetting als Joden zijn vervolgd en die de *Sjoa* niet hebben overleefd. Het Hebreeuwse woord 'sjoa' betekent letterlijk 'catastrofe' en 'vernietiging'. In de context van de Tweede Wereldoorlog wordt de systematisch uitroeiing van zes miljoen Joden bedoeld. In plaats van 'sjoa' zeggen velen *Holocaust*. Dit woordgebruik is in de jaren veertig van de vorige eeuw ontstaan als afgeleide van het Griekse 'holokauston', dat 'brandoffer' of 'algehele verbranding' betekent. Vanaf april 2005 is het Monument op het internet te raadplegen.

Het Digitaal Monument probeert het leven van alle Joden in Nederland voorafgaande aan de deportaties te reconstrueren. Isaac Lipschits was er de initiatiefnemer van. Zijn drijfveer baseert hij op een zinsnede uit de *Tora* (Bijbel): ... *opdat diens naam uit Israel niet uitgewist worde* (Deuteronomium 25:6):

“Als een gehuwde man zonder kinderen kwam te overlijden dan moest zijn weduwe met een zwager trouwen en kinderen krijgen, opdat de naam van die man niet uitgewist werd. Zo staat het in Deuteronomium. Die naam, die niet verloren mag gaan, is belangrijk in het joodse geloof. In de Tweede Wereldoorlog zijn hele familietakken gewist. Van de 135.000 Nederlandse joden zijn er 107.000 gedeporteerd van wie er maar zo'n 5000 terugkeerden. Al die namen wil ik terugbrengen in de herinnering. Dat is mijn drijfveer. Daarom wil ik voor elke persoon afzonderlijk de levensomstandigheden uit het begin van de oorlog reconstrueren: naam, adres, leeftijd, beroep, maar ook de samenstelling van het gezin waar iemand toe behoorde, hoe dat gezin woonde, het aantal kamers en de meubilering, of er boeken in huis waren, schilderijen, muziekinstrumenten. Welke sieraden iemand bezat. Aan elke naam worden dus zoveel mogelijk gegevens gekoppeld die iets zeggen over de familiebanden, de welstand, de culturele belangstelling of liefhebberijen. We kunnen ons dan een beeld vormen hoe deze mensen hebben geleefd. Ook de mensen van wie de naam dreigt te worden uitgewist omdat ze geen nakomelingen hebben. Ik hoop dat dat beeld later nog wordt aangevuld door familieleden of vrienden met hun herinneringen, foto's of andere documenten. Zulke aanvullingen moeten via een *webmaster* lopen want er is altijd het gevaar van antisemitische en andere ongewenste toevoegingen.” (Lien Heyting. 'Opdat hun naam niet wordt uitgewist'. Interview met Isaac Lipschits. *NRC Handelsblad*, 28 januari 2000).

Van het begin af aan was het de wens van Lipschits het Digitaal Monument ook een educatieve bestemming te geven. De handleiding *Foto- en poëzieproject 'Buren'* voor docenten basisonderwijs is daar een uitvloeisel van. Het gaat daarbij om buurtprojecten over de vervolging van de Joden in Nederland in de Tweede Wereldoorlog. De handleiding is gebaseerd op de ervaringen met een proefproject op de Dongeschool in de Rivierenbuurt in Amsterdam. De proef vond plaats in 2008 en het project mondde uit in een driedaagse expositie op school. Bij de opening kon Ies Lipschits helaas niet aanwezig zijn. Zijn gezondheid liet dat niet toe. Een week later overleed hij.

De Dongeschool is een openbare basisschool in de Rivierenbuurt, gesticht in de jaren dertig van de vorige eeuw door de gemeente Amsterdam. In die buurt woonden aan het begin van de Tweede Wereldoorlog 17.000 Joden. Meer dan 13.000 van hen zijn vermoord. Het

schoolplein van de Dongeschool wordt door vier straten ingesloten: Dongestraat, Dintelstraat, Deurloostraat en Geulstraat. Om de school woonden in 1941 op 62 adressen Joden: van hen zijn er 142 omgebracht; 45 hebben de oorlog overleefd. De expositie toonde de namen en adressen van de vermoorden, zoals die voorkomen op het Digitaal Monument. De leerlingen van groep 7 en 8 onder leiding van hun docenten Frieda IJsebaert en Ilja Culp – en fotografe Jenny Wesly en dichter Jos van Hest – hebben de adressen gefotografeerd en gedichten geschreven. Op door de leerlingen gemaakte panelen werd dit getoond. De expositie kreeg als naam ‘Rondom het schoolplein’. Ido Abram bedacht het educatief concept en coördineerde het proefproject.

Het proefproject startte op 6 maart 2008 en de laatste tentoonstellingsdag viel op 16 mei 2008. Van te voren was de buurt – de bewoners van de huizen om het schoolplein – door middel van een brief van het project op de hoogte gesteld. De leerlingen konden daarna ongestoord de adressen fotograferen. Ook kregen de buurtbewoners een uitnodiging voor de expositie.

De voorliggende handleiding is een geïllustreerd draaiboek. Het *Algemeen traject foto- en poëzieproject ‘Buren’* (schema op p. 2) bestaat uit 12 stappen en is geschikt voor een willekeurige basisschool in Nederland. Aan elke stap is in de handleiding één hoofdstuk gewijd. Voorbeelden van de Dongeschool concretiseren de stappen en lichten die toe. De eerste 10 stappen waren daar over 5 lessen van twee uur verdeeld. Per groep! Voor de laatste twee stappen, het bezichtigen van de expositie (inclusief de opening) waren drie middagen gereserveerd. Meer over de opbouw, de duur en de resultaten van het proefproject, de kosten en de externe begeleiding van het proefprojecten en andere vergelijkbare vervolgprojecten staan in het hoofdstuk ‘Evaluatie’.

In geen stad van Nederland woonden er in de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog zo veel Joden als in Amsterdam. Bij bijna alle tegenwoordige basisscholen buiten Amsterdam zal de omgeving – de buurt – van vergelijkbare projecten daarom groter uitvallen dan bij de Dongeschool. Binnen maximaal een straal van 30 kilometer zijn er echter altijd geschikte adressen te vinden. Bij 9 op de 10 basisscholen is het al binnen een straal van 10 kilometer.

Het proefproject ‘Buren’ en het samenstellen van de handleiding is mogelijk gemaakt door een subsidie van de Eenheid Oorlogsgetroffenen en Herinnering WOII van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Een digitale versie van de handleiding zal binnenkort via het Digitale Monument voor geïnteresseerden gratis te downloaden zijn.

- **STAP 1: DOCENT KIEST DE OMGEVING VAN DE SCHOOL**

De docent kiest de omgeving van de school zo klein mogelijk, maar wel zo dat zij elke leerling een eigen adres toewijst.

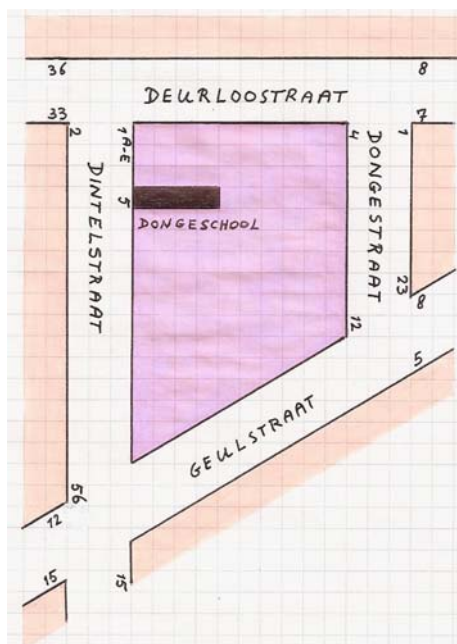
Voorbeeld Dongeschool:

Dongeschool Amsterdam

Twee groepen / klassen doen mee: groep 7 met 19 en groep 8 met 26 leerlingen. In totaal 45 leerlingen. De beide docenten – Frieda IJsebaert (groep 7) en Ilja Cup (groep 8) – kiezen voor een hele kleine omgeving: de straten rondom het schoolplein.

Straten om de Dongeschool

De cijfers zijn huisnummers

In dit gebied liggen 61 adressen, die op het Digitaal Monument staan. Daar er 45 leerlingen aan het project deelnamen, onderzochten sommige leerlingen 2 adressen.

De Dongeschool ligt in de Rivierenbuurt van Amsterdam. In de jaren dertig van de vorige eeuw was daar één van de drie inwoners Joods. Van de 17.000 Joden die er in 1940 woonden hebben slechts 4.000 de Tweede Wereldoorlog overleefd.

In geen stad van Nederland woonden er zo veel Joden als in Amsterdam. Bij bijna alle basisscholen buiten Amsterdam zal de omgeving van het project daarom groter uitvallen. Binnen maximaal een straal van 30 kilometer zijn er geschikte adressen te vinden. Bij 9 op de 10 scholen is het al binnen een straal van 10 kilometer.

• STAP 2: DOCENT VOERT IN HET DIGITAAL MONUMENT DE STRATEN / PLEINEN UIT DE OMGEVING IN

Digitaal Monument Joodse Gemeenschap Nederland: <http://www.joodsmonument.nl/>. De docent voert de straten / pleinen uit de omgeving in.

Voorbeeld Dongschool:

VERKLARING SYMBOLEN

Hoge blauwe staafjes staan voor volwassen mannen, hoge rode staafjes staan voor volwassen vrouwen. Halfhoge groene staafjes staan voor jongens tussen de 6 en 21, gele staafjes van dezelfde hoogte staan voor meisjes tussen de 6 en 21. De laagste staafjes staan voor kinderen onder de zes jaar: jongens zijn lichtblauw meisjes zijn roze. Overlevende gezinsleden (waarover in het monument verder geen informatie is opgenomen) zijn alleen op de

gezinspagina's en dus niet op de homepage met een kleurloos staafje opgenomen, dat geen informatie prijsgeeft over geslacht of leeftijd.

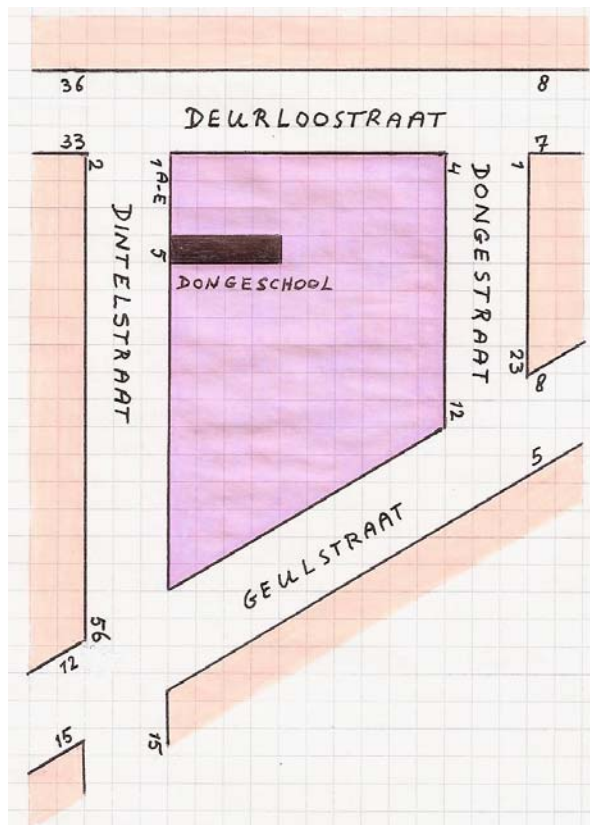
• STAP 3: DOCENT VERDEELT DE ADRESSEN OVER DE LEERLINGEN

Elke leerling krijgt één adres toegewezen.

Voorbeeld Dongeschool:

Hier kregen sommige leerlingen twee adressen toegewezen, omdat de docenten *alle* adressen rondom het schoolplein aan bod wilden laten komen. Dit leverde geen problemen op – sommige adressen lagen vlakbij elkaar. Bijvoorbeeld Deurloostraat 10 II (2-hoog), Deurloostraat 12 huis en Deurloostraat 12 III (3-hoog).

De cijfers in de tekening zijn huisnummers

Deurloostraat (21 adressen → 50 vermoorden → 11 overlevenden)

Dintelstraat (17 adressen → 38 vermoorden → 18 overlevenden)

Geulstraat (5 adressen → 13 vermoorden → 1 overlevende)

Dongestraat (19 adressen → 41 vermoorden → 15 overlevenden)

Opgeteld:

Adressen → 62

Vermoorde Joden → 142

Overlevende Joden → 45

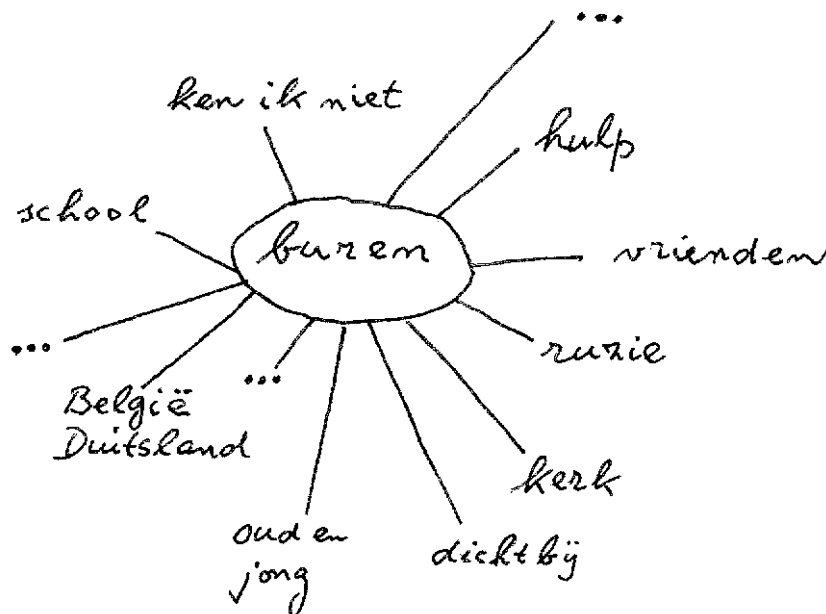
• STAP 4: DOCENT GEEFT EEN INLEIDING OP DE HOLOCAUST EN DE ROL VAN 'BUREN'

Er zijn talloze geschikte inleidingen op de Holocaust in Nederland. Ook voor het basisonderwijs. Zie bijvoorbeeld de onderwijsapplicatie '2000 woorden en 200 beelden' (Vervolging en deportatie van de Joden in Nederland 1940-1945) op de website van het Nederlands Auschwitz Comité: <http://www.auschwitz.nl/nac/actueel/onderwijs-instrument>.

De docenten gebruiken een woordveld (woordspin, semantisch web) om de relatie te leggen tussen het algemene begrip 'buren' en het specifiekere 'buren tijdens de Tweede Wereldoorlog (WO-II)'.

Algemeen:

De docent legt uit. Een 'buur' is iemand, die samen met een ander in een huis of buurt woont. Je kent de woorden 'buurman', 'buurvrouw', 'buurkind', 'buurjongen', 'buurmeisje', 'burenruzie', 'burenhulp', 'burengerucht', 'burenplicht', 'buurland', Je hebt de spreekwoorden 'beter een goede buur dan een verre vriend' (als je in de problemen zit, heb je meer aan iemand die dichtbij woont, ook al is dat geen vriend van je, dan aan een vriend die heel ver weg woont) en 'al te goed is buurmans gek' (wie al te goed is voor anderen, wordt door de buurman als een gek of sukkel gezien). De docent schrijft het woord 'buren' op het schoolbord en vraagt de leerlingen naar hun associaties (eventueel met toelichting) en maakt een woordveld.

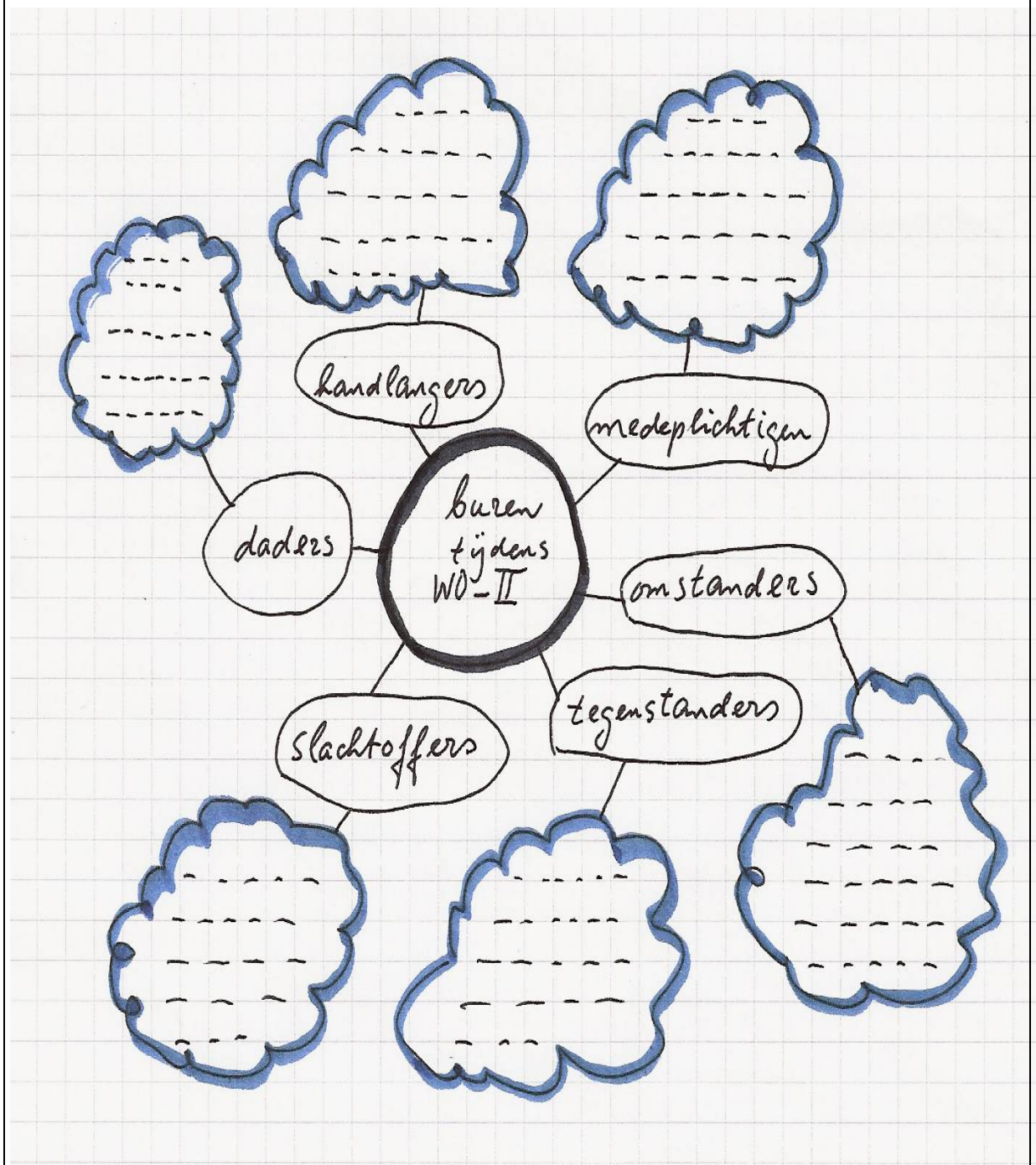
Specifieker:

De docent legt het verband met de Tweede Wereldoorlog. Buren kunnen ook daders / handlangers / medeplichtigen / omstanders / tegenstanders / slachtoffers zijn. De leerlingen moeten deze zes categorieën (zesdeling) onthouden.

De docent geeft de leerlingen de volgende opdracht: “Schrijf in de wolkjes op het A4’tje – hieronder afgebeeld – één zinnetje, dat een dader / handlanger / medeplichtige / omstander / tegenstander / slachtoffer volgens jou gezegd zou kunnen hebben. Je hoeft niet alle wolkjes in te vullen.”

Naam:

Klas:

A4'tje

LUISTER-DENK-PRAAT OEFENING

De leerlingen lezen hun zinnnetjes voor *zonder erbij te zeggen, bij welk begrip dat volgens hen hoort*. Bijvoorbeeld: “Kan hij niet bij ons komen?” of “We moeten ze allemaal oppakken!”. Met de klas bespreekt de leerkracht, waar een dergelijk zinnnetje bij past.

- Luisteren: de leerlingen luisteren naar elkaars zinnnetjes.
- Denken: de leerlingen denken erover na, onder welk begrip het zinnnetje kan vallen. Afhankelijk van de interpretatie van de woorden, kunnen de begrippen variëren. Het zinnnetje “Kan hij niet bij ons komen?” bijvoorbeeld kan zowel door een vader of een verzetsvrouw uitgesproken worden, als het betekent: “Wij denken hetzelfde. Wij zitten op één lijn.”
- Praten: de leerlingen leggen uit, waarom het volgens hen onder een bepaald begrip valt.

Voorbeeld Dongeschool:

Als extra informatie en beleving maakten de leerlingen, samen met hun docenten en enkele andere begeleiders – een bestaande en speciaal uitgezette wandeling door de Rivierenbuurt, toegespitst op de gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog: ‘Een wandeling om bij stil te staan’, <http://www.kindermonument.nl/wandeling/index.htm>.

De snackbar waar Anne Frank in haar dagboek over schrijft

Bezoek aan de synagoge in de Lekstraat

• STAP 5: LEERLINGEN MAKEN EEN UITDRAAI VAN DE RELEVANTE INFORMATIE OP HET DIGITAAL MONUMENT

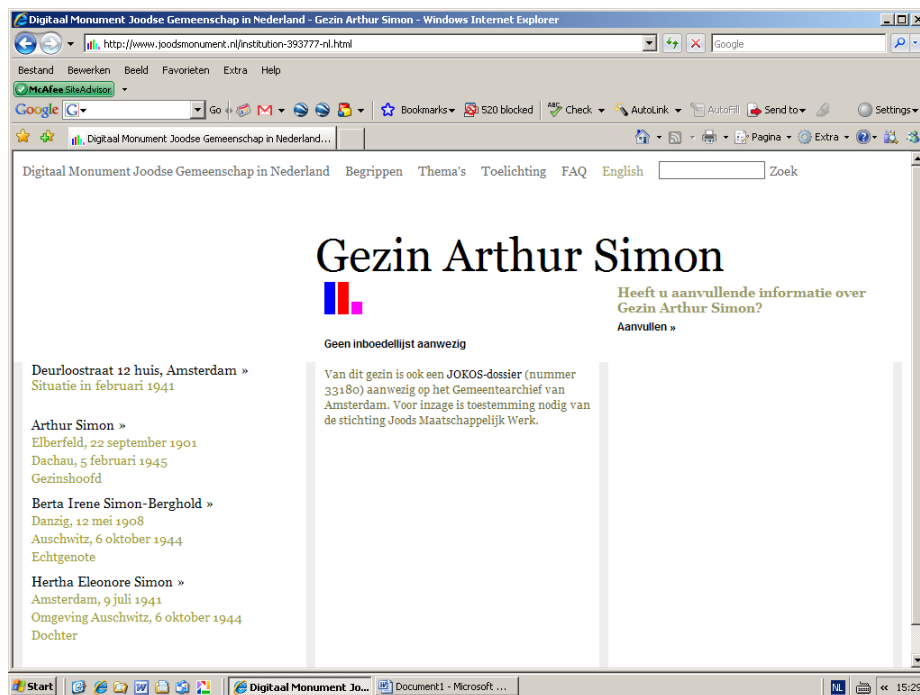
Hieronder volgen voorbeelden van knippen plakken met behulp van een computer. Beide handelingen kunnen ook op een ouderwetse manier gebeuren met behulp van een echte schaar en echte lijm. De schermen eerst uitprinten, dan met een echte snaar bijknippen en tenslotte op het paneel (stap 9) tegen elkaar plakken.

Voorbeeld 1 Dongeschool:

Homepage Digitaal Monument → Bij 'Zoek' invullen: Deurloostraat 12 huis →

Aanklikken 'Gezin Arthur Simon' →

Meer is er in dit geval niet te vinden op het Digitaal Monument.

Bovenstaande twee schermen kopieert de leerling met de toets 'Print Screen' en legt die tegen elkaar aan met behulp van de functie 'Afbeelding opmaken' → Bijsnijden. Het onderstaande resultaat print zij uit / draait zij uit om later voor haar paneel te gebruiken. Zie stap 9.

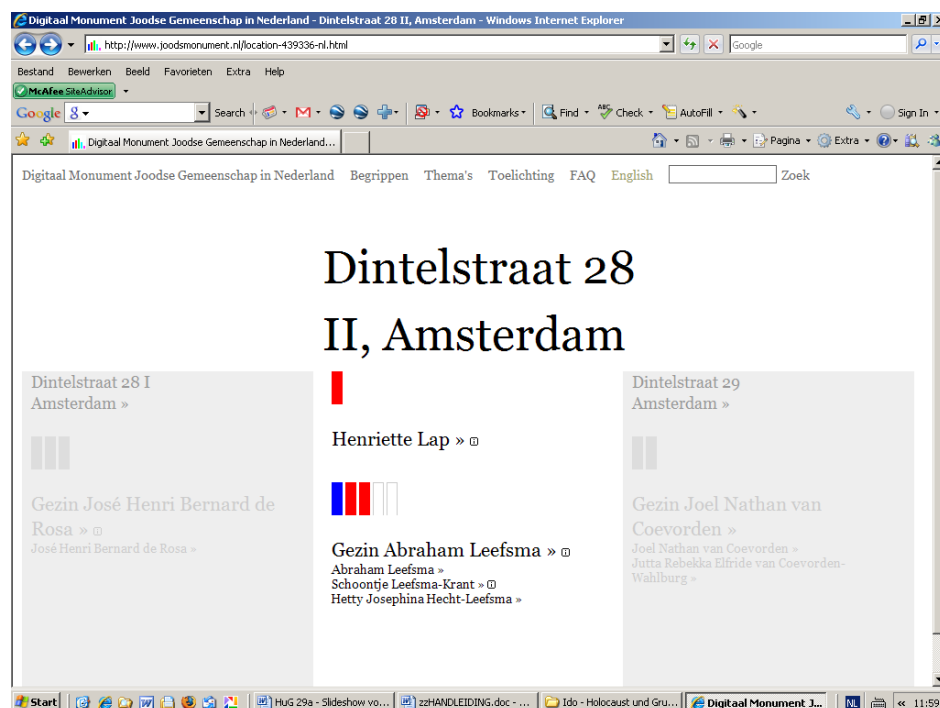

Soms is de informatie op het Digitaal Monument uitgebreider. Dan kan de leerling die informatie op dezelfde manier als zojuist beschreven bij elkaar brengen. Zie ‘Voorbeeld 2 Dongschool’ hieronder.

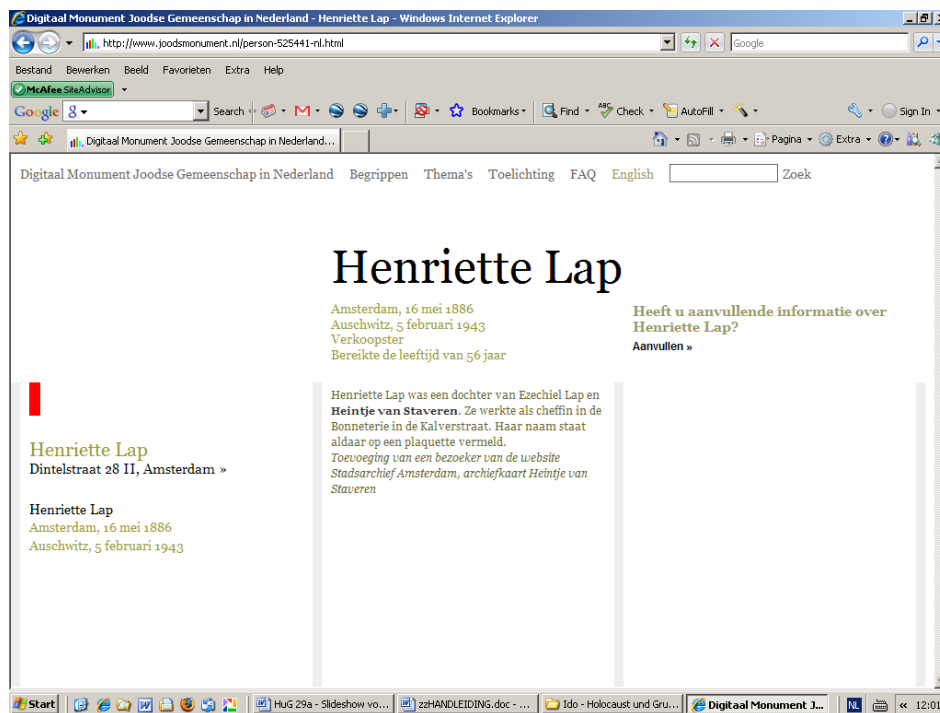
Voorbeeld 2 Dongschool:

Homepage Digitaal Monument → Bij ‘Zoek’ invullen: Dintelstraat 28 II →

1e scherm:

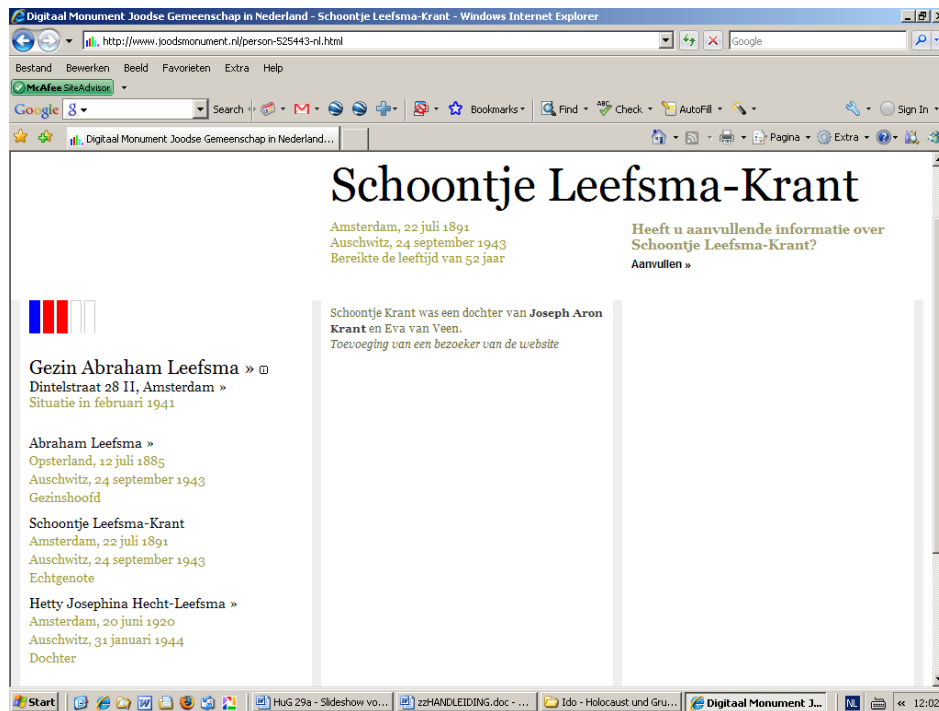
2e scherm:

3e scherm:

4e scherm:

De 4 schermen schuift de leerling nu tegen elkaar aan en maakt er één geheel van.

Henriette Lap Dintelstraat 28 II, Amsterdam » Henriette Lap Amsterdam, 16 mei 1886 Auschwitz, 5 februari 1943	Henriette Lap Amsterdam, 16 mei 1886 Auschwitz, 5 februari 1943 Verkoopster Bereikte de leeftijd van 56 jaar Heeft u aanvullende informatie over Henriette Lap? Aanvullen » Henriette Lap was een dochter van Ezechiël Lap en Heintje van Staveren. Ze werkte als cheffin in de Bonneterie in de Kalverstraat. Haar naam staat aldaar op een plaquette vermeld. <i>Toevoeging van een bezoeker van de website Stadsarchief Amsterdam, archiefkaart Heintje van Staveren</i>
Dintelstraat 28 II, Amsterdam » Situatie in februari 1941 Abraham Leefsma » Opsterland, 12 juli 1885 Auschwitz, 24 september 1943 Gezinshoofd Schoontje Leefsma-Krant » Amsterdam, 22 juli 1891 Auschwitz, 24 september 1943 Echtgenote Hetty Josephina Hecht-Leefsma » Amsterdam, 20 juni 1920 Auschwitz, 31 januari 1944 Dochter Eén kind dat nog thuis woonde heeft de oorlog overleefd. Eén verwant heeft de oorlog overleefd.	Gezin Abraham Leefsma Heeft u aanvullende informatie over Gezin Abraham Leefsma? Aanvullen » Geen inboedellijst aanwezig Van dit gezin of van een van de andere gezinsleden zijn ook JOKOS-dossiers (nummers 53759, 6601, 51938) aanwezig op het Gemeentearchief van Amsterdam. Voor inzage is toestemming nodig van de stichting Joods Maatschappelijk Werk. Uit de JOKOS-dossiers is bekend dat er een claim is ingediend voor vergoeding van waardevolle voorwerpen ingeleverd bij de roefbank Lippmann-Rosenthal (L-claim, nummer 9791/22390). Schoontje Krant was een dochter van Joseph Aron Krant en Eva van Veen. <i>Toevoeging van een bezoeker van de website</i>

Zij print tenslotte alles uit om het later een plaats op haar paneel te geven.

• STAP 6: LEERLINGEN MAKEN FOTO'S

Allereerst krijgen de leerlingen een fotografeles. De docent geeft die zelf of nodigt daar een specialist voor uit.

- Eerst een instructie over het omgaan met een digitale camera en digitaal fotograferen.
- Daarna een verdergaande instructie over keuzemogelijkheden bij het fotograferen: perspectief, contrast, belichting, sfeer, compositie, kader.
- Tenslotte leren de leerlingen, hoe zij de foto's op de computer met het programma 'Paint' kunnen bewerken. Het gaat vooral om het inkleuren. (N.B.: dit kan ook op de ouderwetse manier gebeuren met een echte kwast en echte verf op de afdruk van de foto).

De leerlingen krijgen de volgende opdrachten:

- Fotografeer jouw adres van omgebrachte Joden en kleur de foto in.
- Fotografeer een detail dat jou in de omgeving speciaal opvalt. Dit leert de leerling beter kijken dan zij gewend is.
- Fotografeer elkaar (portret). Van elke leerling is voor het paneel (stap 9) maar één portret nodig, dat zij zelf leuk vindt.

Voorbeeld Dongeschool:

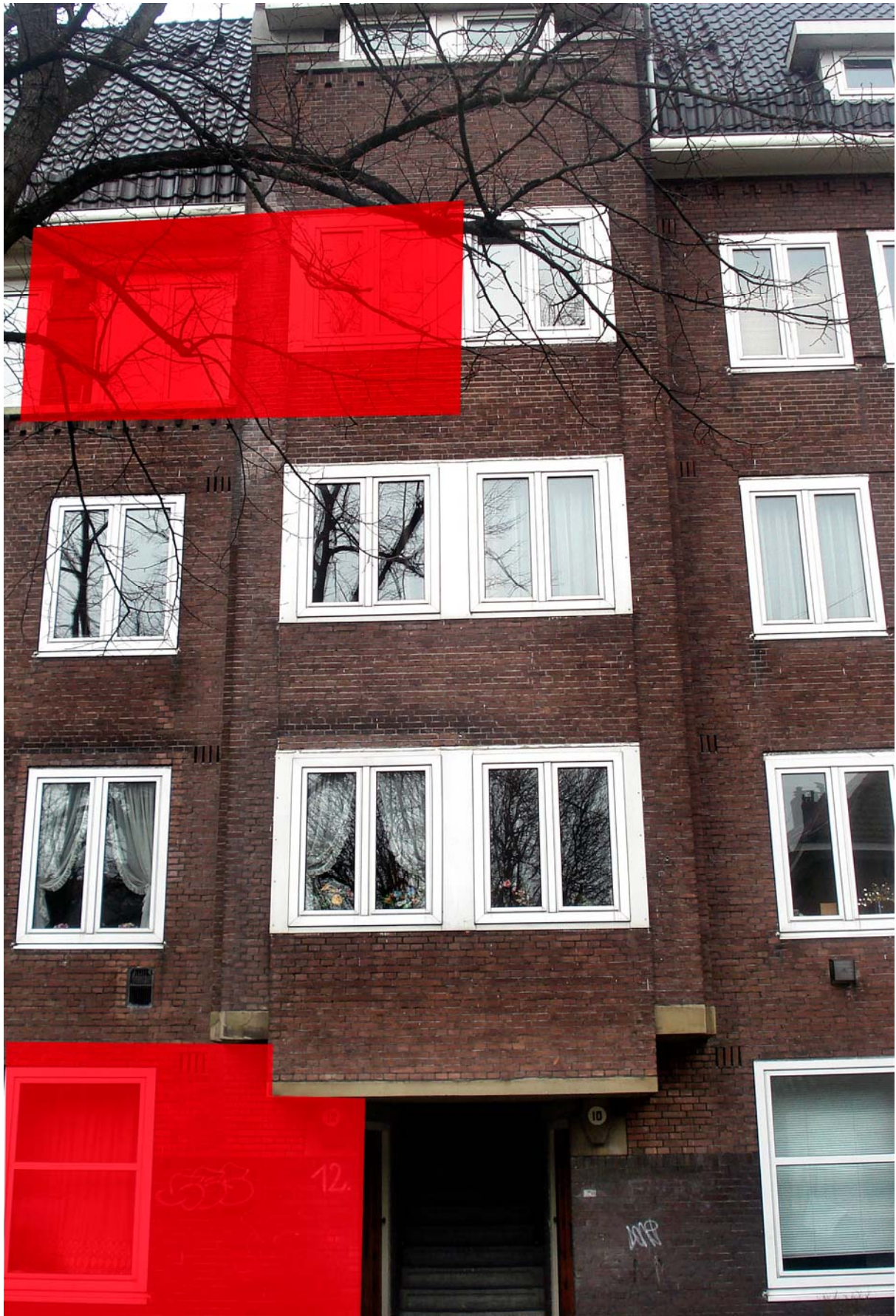
Jenny Wesly, freelance fotograaf en workshopleider, gaf de fotografeles. Ook bewerkte zij – vanwege de krappe planning van het proefproject – de door de leerlingen gemaakte foto's.

Leerling fotografeert het adres dat hem door de docent gegeven is. Dat zijn in dit geval twee adressen: Deurloostraat 12 huis en 12 III.

Deurloostraat 12 huis en 12 III.

Deurloostraat 12 huis en 12 III ingekleurd.

Detail uit de omgeving

Leerlingen portretteren elkaar

• STAP 7: LEERLINGEN MAKEN GEDICHTEN

De docent geeft een les gedichten schrijven of nodigt daar een specialist voor uit. Daarna maken de leerling een gedicht voor de omgebrachte Joden op het adres, dat haar eerder door de docent toegewezen was (stap 3).

Voorbeeld Dongeschool:

Jos van Hest gaf de les gedichten schrijven. Hij is dichter, freelance publicist en schrijfdocent. Zo ging het ongeveer:

- Eerst een kringgesprek met de kinderen over de wandeling door de buurt, over hun ervaringen (woorden) bij de wandeling.
- De woordenlijst verder aanvullen, belangrijke woorden onderstrepen.
- Eén of meer belangrijke woorden kiezen en daar een korte, spannende regel over schrijven.
- Uitleg wat Jos daarmee bedoelt: wat is slap, wat is spannend?
- In de regel komt het woord 'ik' voor.
- Regels voorlezen en becommentariëren.
- Zet er een korte regel onder die doorgaat op regel 1 maar die nog iets anders laat zien.
- Stel je de bewoners van het huis tijdens de oorlog voor en stel hem of haar een vraag / vragen. Wat zou je willen weten?
- Maak nu een gedicht met de regels die je al hebt.
- Je regels zijn kort en krachtig.
- Je mag niet rijmen.
- Laat belangrijke regels terugkomen: je herhaalt ze, aan het eind of ergens in het midden van het gedicht. Door die herhaling kan het gedicht iets muzikaals krijgen.
- Kijk of je hier of daar een regel wit kunt laten zijn: een regel met niks. Zo'n witregel geeft het gedicht ruimte en stilte.
- Lees je gedicht over. Is het zo goed? Wat zullen we nog veranderen? Welke woorden kunnen weg? Wat moet er nog bij? Kunnen de regels ook anders worden afgebroken?
- Hoe zou jij het vinden als er over zestig jaar wanneer je misschien niet meer leeft, zo'n gedicht over je en naar je toe zou worden geschreven?
- De kinderen lezen hun gedichten voor.
- Jos geeft commentaar, op grote lijnen en op details, doet suggesties voor hoe het nog beter kan.
- Ook geeft hij aanwijzingen waar je op moet letten als je een gedicht voorleest.
- Jos redigeert thuis alle gedichten.

AFSPRAKEN / SPELREGELS:

- Gedichten mogen niet rijmen.
- Iedereen werkt voor zichzelf en zit aan zijn / haar eigen tafeltje.
- Niet van elkaar overschrijven.

REGEL VOOR REGEL EEN GEDICHT SCHRIJVEN:

1. Adres van de foto.
2. Naam van man, vrouw, kind, ..., familie of (bijvoorbeeld) meisje van wie ik de naam niet weet.
3. Iets van dat huis (detail). Meer dan één woord.
4. Wie / wat / waar / waarom / hoe / wanneer Vraag stellen aan (één van de) personen van regel 2. Eventueel meerdere vragen stellen aan verschillende personen. Vijf minuten bedenktijd.
5. Ik Iets van wat je gezien of gehoord hebt van de straat (van het adres), zoals die nu is. En: waar de personen van regel 2 blij van worden. Eventueel kan je er een vraag aan (één van) de personen aan toevoegen.
6. Herhaal regel 2.
7. Herhaal regel 1.

AFRONDING:

- (a) Elk kind leest zijn / haar gedicht voor. Na afloop steeds applaus.
- (b) Soms leest Jos samen met de leerling(e) zijn / haar gedicht voor.
- (c) Jos voert een gesprek naar aanleiding van een interessante vraag in een gedicht.
- (d) Jos verzamelt alle gedichten en gaat die later (thuis) redigeren.

RESULTAAT:

Vijf voorbeelden.

Gedicht 1

Ik heb vandaag
het raam gezien waar je woonde
Als je door het raam keek
zag het er modern uit

Misschien zou je het
als je daar woonde
ook zo hebben gezien zoals het nu is

Ik zou wel willen weten
hoe het er vroeger uitzag
Had je een gelukkig leven?

Ik heb vandaag
het raam gezien waar je woonde
Als je door het raam keek
zag het er modern uit

Keisha

Gedicht 2

Ik heb uw trap gezien en de versleten treden
Dat kwam toch door uw zoon?
Wat konden ze ruw spelen

Ik heb uw trap gezien en de versleten treden
Wat speelden ze ook al weer?
Vast niet meer zoals de kinderen in het heden

Ik heb uw trap gezien en de versleten treden
Dat kwam toch door uw zoon?

Axel

Gedicht 3

Dongestraat 13 huis en 13 drie hoog
Zeven namen horen bij deze adressen

Levie Stodel werd 65 jaar
Zijn vrouw Lea Stodel-Bleekrode werd 70 jaar
Beiden vermoord in Sobibor

Koopman Moritz Goldmann werd 51 jaar
Hij werd vermoord in Auschwitz
Zijn vrouw Johanna Margaretha Goldmann-Freund overleed
maar wanneer en waar?

Kleermaker Salomon Kloot werd 35 jaar
Zijn vrouw Margaretha Kloot-Houtkruijer werd 25 jaar
Hun zoon Joseph Jacques Kloot werd drie jaar
Eén kind heeft de oorlog overleefd
Vader en moeder werden in Sobibor gedood
Joseph ergens anders

Aan jullie huizen is niets bijzonders te zien
Alleen een groen hekje
Vonden jullie het een leuke woning?

De oorlog is nu voorbij
De straat is stil
Was dat toen ook zo?

David

Gedicht 4

Deurloostraat 34 één hoog
Koopman Marcus Frank woonde daar
met zijn vrouw Marianne Frank-Agsteribbe
en hun dochter Henny Sophia Frank
Ze werden alledrie op 9 juli 1943
in kamp Sobibor vermoord
De vader was 36 jaar
de moeder 38 jaar
en het kind 4 jaar

De voordeur heeft een ronde,
goudkleurige deurknop
Waarom zijn jullie niet ondergedoken?
En als jullie wel zijn ondergedoken,
wie heeft jullie dan verraden?

Ik heb jullie voordeur gezien
en jullie huis gefotografeerd
Was het raamkozijn toen ook al wit?

Marcus, Marianne en Henny Frank
Deurloostraat 34 één hoog

Sebastiaan

Gedicht 5

Wie woonde er
in de oorlog
op Deurloostraat 10 twee hoog?

Meneer Wolf Blitz
Hij was commissionair
en hij werd 75 jaar

Samen met zijn vrouw
Marie Blitz-Meyer
die 76 jaar werd

En met nog één kind
dat de oorlog heeft overleefd

Wat is de trapeuning zwart!
Hoe vaak hebben jullie die aangeraakt?
Wat was jullie lievelingseten?

En wat is een commissionair?

En meneer en mevrouw Blitz,
waar hebben jullie elkaar ontmoet
voor jullie trouwden?

Jullie waren te oud
om de oorlog te kunnen overleven,
denk ik

Nando

EVALUATIE RESULTAAT:

Bij de instructie ‘Regel voor regel een gedicht schrijven’ gaf Jos van Hest bij regel 2 de mogelijkheid om “van wie ik de naam niet weet” in te vullen: “Naam van man, vrouw, kind, ..., familie of (bijvoorbeeld) meisje van wie ik de naam niet weet.” Heel wat leerlingen kozen voor het alternatief de naam / namen weg te laten.

Hoewel dit het poëtische resultaat wellicht ten goede komt (zie gedicht 1 en 2), is het voor een project gekoppeld aan het Digitaal Monument niet aan te bevelen. De centrale gedachte van het Monument is juist dat iemand blijft voortleven zolang er herinneringen aan hem of haar bewaard worden. Dit is een klassieke Joodse gedachte, waarbij tot de herinnering ook de naam behoort.

Citaat uit een interview met Isaac Lipschits, de bedenker en initiatiefnemer van het Digitaal Monument (In de Inleiding op p. 4 staat een uitvoeriger citaat.):

“Hij vertelt over een zinsnede uit het Oude Testament: ‘... opdat diens naam uit Israel niet uitgewist worde’: “Als een gehuwde man zonder kinderen kwam te overlijden dan moest zijn weduwe met een zwager trouwen en kinderen krijgen, opdat de naam van die man niet uitgewist werd. Zo staat het in Deuteronomium. Die naam, die niet verloren mag gaan, is belangrijk in het joodse geloof. In de Tweede Wereldoorlog zijn hele familietakken gewist. Van de 135.000 Nederlandse joden zijn er 107.000 gedeporteerd van wie er maar zo'n 5000 terugkeerden. Al die namen wil ik terugbrengen in de herinnering. Dat is mijn drijfveer.”

Het is daarom beter de namen expliciet in de gedichten te vermelden.

• STAP 8: LEERLINGEN SCHRIJVEN OP KIEZELSTEENTJES DE NAMEN VAN DE OMGEBRACHTE JODEN

Op de vorige bladzijde ging het over het Joodse gebruik de namen van overledenen niet verloren te laten gaan. Ook dit hoofdstuk gaat over een klassiek Joods gebruik: een steentje leggen op een graf. Omdat men traditioneel geen bloemen meeneemt naar een begraafplaats en toch een teken wil achterlaten dat het graf wordt bezocht en de overledene niet vergeten is, leggen Joden een steen op het graf. Een ander uitleg is dat de grafsteen een herinnering is aan de goede daden van de overledene. Door daar een steentje aan toe te voegen, geef je aan dat je daarop verder willen bouwen.

Het Digitale Monument is een soort digitale Joodse begraafplaats. Bijna alle namen op het Monument zijn van personen zonder een echt graf. Op een virtueel graf kun je geen echt bestaand steentje leggen. Stap 8 en het ritueel beschreven in stap 11 schetsen een alternatief voor het leggen van concrete steentjes. De echte steentjes op een echt graf zijn alleen maar steen. Ze zijn van de grond opgepakt en niet bewerkt. Hoogstens zijn ze schoon gewreven. In het hier beschreven proefproject ging dat anders. Op gladde, witte kiezelsteentjes – bij een tuincentrum gekocht – schrijven de leerlingen de namen van de omgebrachte Joden. Op elk kiezelsteentje één naam.

Voorbeeld Dongschool:

Leerlingen schrijven 142 namen van omgebrachte Joden op 142 kiezelsteentjes.

● STAP 9: ELKE LEERLING MAAKT ZIJN / HAAR EIGEN PANEEL

Elke leerling maakt haar eigen paneel, met daarop

- Gekleurde foto van het huis / adres, dat haar toegewezen is.
- De uitdraai van de pagina('s) op het Digitaal Monument.
- Een detail uit de omgeving.
- Haar portret.
- Haar gedicht(en).
- Haar voornaam en klas

Voorbeeld Dongeschool:

Het meest bekende papierformaat is A4: 210 bij 297 mm.

De foto's van de adressen en de details hadden ongeveer het formaat A4.

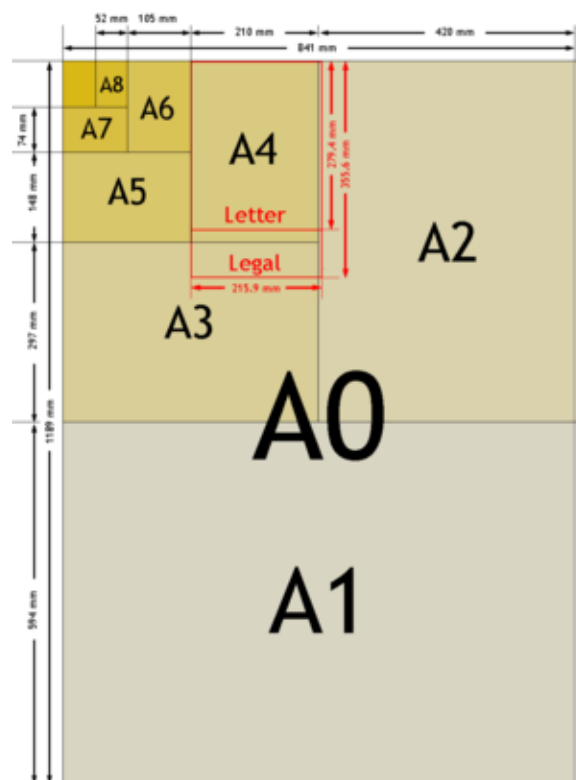
De gedichten het formaat A4.

De portretten ongeveer het formaat A5.

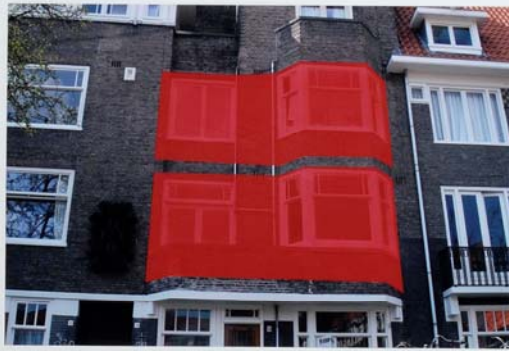
De kaartjes met naam en klas erop ongeveer het formaat A8.

De uitdraai van de gegevens van het Digitaal Monument varieerden in grootte.

De panelen hadden een formaat, dat tussen de A0 (A nul) en A1 in lag.

Papierformaten.

Ik heb vandaag je deur gezien
en de krassen van de Duitsers
toen ze je kwamen halen

Ik heb vandaag je deur gezien
met het raampje en de
brievenbus
en de bel met het naambordje

Ik heb vandaag je deur gezien
en de krassen van de Duitsers
toen ze je kwamen halen

Danny

groep 8
Danny

Ik ben gisteren in de sjoel
geweest
daar heb jij zitten bidden
en lezen uit boeken

Ik ben gisteren in de sjoel
geweest
met de thora van vijftig
duizend euro
en de harde banken van hout

Ik ben gisteren in de sjoel
geweest
daar heb jij zitten bidden

Danny

Het paneel van Danny uit groep 8.

● STAP 10: DOCENTEN EN LEERLINGEN MAKEN EEN EXPOSITIE VAN DE PANELEN

De expositie vindt plaats op school en richt zich op de leerlingen vanaf negen jaar, de ouders van alle leerlingen van de school en de buurtbewoners. Het hoofdbestanddeel van de tentoonstelling vormen de door de leerlingen gemaakte panelen. Daarnaast is er ook een informatiepaneel en een paneel met foto's van leerlingen in actie. Op een tafeltje staan in een bak de kiezelsteentjes met daarop de namen geschreven. Daarnaast staat een vaas met bloemen. De tentoonstelling kan heel eenvoudig van opzet zijn, zoals dat meestal met schoolprojecten gebeurt. Het tentoongestelde hangt dan op verschillende plaatsen aan de muren van de school: op de gangen, in het overblijflokaal of in het gymnastieklokaal / de aula. De Dongeschool pakte het professioneler aan, ook al duurde de tentoonstelling maar drie dagen.

Voorbeeld Dongeschool:

De expositie kreeg de naam 'Rondom het schoolplein' en bestond uit 47 panelen, bevestigd aan gehuurde presentatiewanden.

Links boven staat op het witte kaartje 'Dintelstraat'

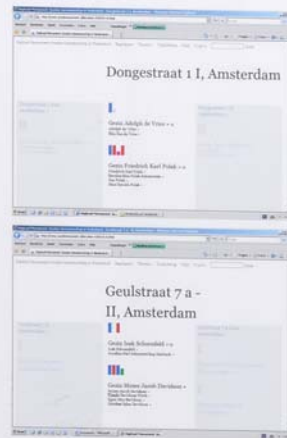
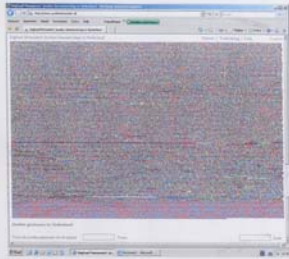

Drie presentatiewanden

De bak met kiezelsteentjes met daarop de namen van de vermoorde Joden. Tijdens de opening van de tentoonstelling (stap 11) werden de steentjes één voor één in de bak gelegd.

HOMEPAGE DIGITAAL MONUMENT JODDSE GEMEENSCHAP IN NEDERLAND

VERKLARING SYMBOLEN

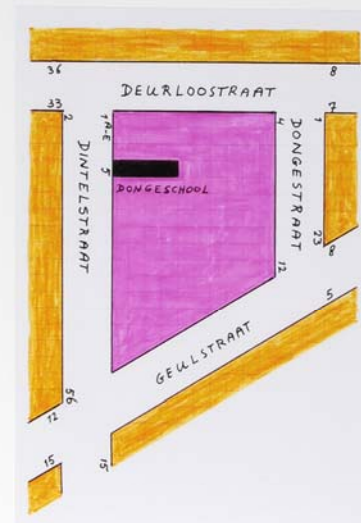

Hoge blauwe staafjes staan voor volwassen mannen, hoge rode staafjes staan voor volwassen vrouwen. Halfhoge groene staafjes staan voor jongens tussen de 6 en 21, gele staafjes van dezelfde hoogte staan voor meisjes tussen de 6 en 21. De laagste staafjes staan voor kinderen onder de zes jaar: jongens zijn lichtblauw meisjes zijn roze. Overlevende gezinsleden (waarover in het monument verder geen informatie is opgenomen) zijn alleen op de gezinspagina's en dus niet op de homepage met een kleurloos staafje opgenomen, dat geen informatie prijsgeeft over geslacht of leeftijd.

RONDOM HET SCHOOLPLEIN

1. Kindermonument	7. Synagoge
2. Remise Lekstraat	8. Vrijheidsboom
3. IJssalon Koco	9. Plaqueette Gerrit van der Veen
4. Woonhuis Anne Frank	10. Speeltuin Amsterdam Zuid
5. Snackbar Oase	11. Fusilladeplaats Rozenoord
6. Anne Frankschool	

Informatiepaneel.

Paneel met leerlingen in actie.

• STAP 11: OPENINGSRITUEEL VAN DE EXPOSITIE

De kern van het ritueel vormt het voorlezen van de namen van de omgebrachte Joden en het bij elkaar leggen van de kiezelsteentjes met daarop hun namen geschreven. Daarna is de expositie geopend.

Voorbeeld Dongeschool:

Na het welkomstwoord van de directeur van de school spraken een docente en twee leerlingen over hun ervaringen met het project. De projectleider sprak de wens uit, dat dit proefproject hopelijk als inspiratie zal dienen voor vele vergelijkbare vervolgprojecten in en buiten Amsterdam.

Daarna las de poëziedocent van het project de namen voor van de 142 omgebrachte Joden rondom de school. Bij elke naam die genoemd werd legde een leerling, die aan het project meegedaan had, een steentje in een speciaal daarvoor bestemde bak. Dit ritueel werd enige keren onderbroken om een leerlinge de gelegenheid te geven het door haar gemaakte gedicht voor te lezen. Zo klonken er elf gedichten. Het geheel maakte op de leerlingen en de andere aanwezigen grote indruk.

Een leerlinge legt een steentje in de bak.

Op elke steen een naam van een omgebrachte Jood.

● STAP 12: LEERLINGEN LEIDEN OUDERS EN ANDERE BEZOEKERS OP DE EXPOSITIE ROND

Ouders en andere bezoekers vinden het heel leuk als leerlingen hen rondleiden en uitleg en commentaar geven.

Voorbeeld Dongeschool:

Een oud-buurtbewoner schrijft op de website van de Rivierenbuurt (<http://www.zuidelijkewandelweg.nl/tijdtijn/dongeschool.htm>):

“Op 15 mei j.l. heb ik een bezoek gebracht aan de Dongeschool omdat ik natuurlijk geïnteresseerd ben in de geschiedenis van de Rivierenbuurt maar het meeste nog was ik benieuwd naar wat de kinderen er van gemaakt hadden en hun ervaringen daarbij. Ik stalde m'n motor in de Dintelstraat en liep het immense schoolplein van de Dongeschool over en kreeg gelijk weer het 'lagere schoolgevoel' hoewel de Zuiderschool mijn school was.

De schooldeur was uitnodigend geopend en een vriendelijk ontvangstcomité bood mij meteen eten en drinken aan. In een ruim lokaal stonden de expositiedecors overzichtelijk opgesteld. Aanvankelijk werd ik begeleid door Jim en Nick die mij de nodige tekst en uitleg gaven. Al snel werden zij afgelost door Nikki en Fetija en ik heb helaas de beide jongens niet meer gezien voor de fotosessie.

Twee leerlingen en twee bezoekers.

Dezelfde twee leerlingen leiden rond.

Fetija had het huis Dongestraat 15 huis van Hanne Jalowitz en het gezin Tichauer bezocht. Niki beschreef het huis, één etage hoger, van het gezin Nico Prins bestaande uit vader, moeder en dochter. Dit gezin is op 22 oktober 1944 in Auschwitz om het leven gebracht.

Al met al een interessante ervaring om te zien hoe de kinderen toch stil hebben gestaan bij het immense leed dat vele buurtbewoners jaren geleden is overkomen. Het is goed dat de kinderen weten wat er is gebeurd in de Rivierenbuurt. Ons, naoorlogse kinderen, is nooit iets verteld over deze geschiedenis .”

• EVALUATIE

Leerlingen en docenten

Het proefproject speelde zich af in twee klassen van de Dongeschool voor basisonderwijs: groep 7 (19 leerlingen) en groep 8 (26 leerlingen).

De eerste 10 stappen van het traject waren over 5 lessen van twee uur verdeeld. Per groep! Dit bleek aan de krappe kant. Met name de wandeling door de Rivierenbuurt ('Een wandeling om bij stil te staan') kostte meer tijd – een extra dubbeluur. Als zo'n extra verkenning door de buurt weggelaten wordt, is het project wel in 5 dubbeluren te voltooien. Maar dat is wel het minimum.

Op eigen gelegenheid maakten de leerlingen bij de start van het project een wandeling door de straten om het schoolplein heen. Ze kregen de opdracht om heel goed rond te kijken en op zoek te gaan naar een detail, dat hen nog nooit was opgevallen. Deze opdracht is niet bij de bovengenoemde lessen inbegrepen. Het detail hebben ze later gefotografeerd en de foto kreeg een plaats op hun paneel.

Voor de laatste twee stappen, het bezichtigen van de expositie (inclusief de opening) waren drie middagen gereserveerd. Aan de opening deden alle leerlingen van groep 7 en 8 mee. Enkele leerlingen die dat graag wilden leidden op de middagen de bezoekers rond.

Als instaptoets (nulmeting) schreven de leerlingen in een kort opstel op, wat ze van de Tweede Wereldoorlog en de vervolging van de Joden wisten. Dat was relatief heel wat – iedereen kende meer dan alleen de namen van Anne Frank en Hitler. Dat die oorlog en vervolging zich ook in hun buurt en zelfs vlakbij school had afgespeeld, realiseerden zij zich niet. Met uitzondering van Anne Frank – bijna alle leerlingen wisten, dat zij uit de Rivierenbuurt kwam. Een resultaat van dit project is ongetwijfeld, dat zij ontdekten dat er in hun eigen buurt – en soms zelfs in hun eigen huis – talloze Anne Franks en familie Franken hebben gewoond. Dat blijkt uit elk paneel, dat de leerlingen gemaakt hebben en elk steentje, dat zij beschreven hebben.

Het proefproject startte op 6 maart 2008 en eindigde op de laatste tentoonstellingsdag: 16 mei 2008. Er waren twee duidelijke verschillen tussen groep 7 van Frieda IJsebaert en groep 8 van Ilja Culp:

- Allereerst het leeftijdsverschil. Frieda vroeg zich af of groep 7 misschien toch te jong was voor het project. Haar leerlingen waren 1 tot 2 jaar jonger dan die van Ilja.
- Groep 8 had de CITO-toets al achter de rug en had meer tijd om aan het project te werken dan groep 7. De laatste had het heel druk met toetsen en dergelijke, gericht op de overgang naar de volgende klas (de hoogste groep, groep 8).

De leerlingen, de docenten en de school waardeerden het proefproject positief. Het is moeilijk precies aan te geven, waarin de kracht ervan zat. Niettemin sprongen er drie dingen uit, die daar zeker voor zorgden:

- Het concept (format) van het project was eenvoudig, helder en aansprekend.
- Het ritueel met het steentjes leggen en het namen noemen, voorafgaande aan de opening van de tentoonstelling, maakte grote indruk.

- Het Digitaal Monument gaat vooral over dode Joden. Een daaraan gekoppeld project wordt al gauw koud, steriel en afstandelijk. Daarom is het educatief gezien verstandig – noodzakelijk zelfs – het project ‘leven in te blazen’ door de leerlingen ook in contact te brengen met levende Joden en hedendaags Joods leven, religieus of anderszins. Dat kan op vele manieren gebeuren, variërend van het uitnodigen van een Joodse gastspreker in de klas tot het brengen van een bezoek aan het Joods Historisch Museum in Amsterdam (Kindermuseum). In het proefproject gebeurde dit anders. Tijdens de wandeling door de Rivierenbuurt brachten de leerlingen een bezoek aan de synagoge vlakbij de school: de ‘Lekstraatsjoel’. Daar kregen zij een rondleiding van de directeur van de Joodse Gemeente Amsterdam, David Serphos. De leerlingen stelden hem alle mogelijke vragen over de synagoge en het Jodendom. Hij wist die zo te beantwoorden, dat de leerlingen aandachtig luisterden en steeds meer en meer gingen vragen. De leerlingen vonden deze ontmoeting gezellig, leerzaam en boeiend.

Externe begeleiders

De externe begeleiding was in handen van ervaren begeleiders: Ido Abram (concept en projectleiding), Jenny Wesly (fotografie) en Jos van Hest (poëzie). Ido Abram was bij alle activiteiten betrokken of aanwezig en verantwoordelijk voor de coördinatie van het project. Jenny Wesly gaf de fotografie-instructie en regisseerde het fotograferen van de leerlingen. Dit alles in één les van twee uur per groep. In hetzelfde korte tijdsbestek leerde Jos van Hest per groep de kinderen gedichten schrijven en hoe die voor te lezen. Hij had ook de leiding bij het openingsritueel van de expositie. Jenny Wesly maakte een aantal procesfoto's van het hele proefproject.

Het bewerken van de foto's en gedichten deden respectievelijk Jenny Wesly en Jos van Hest. Ilja Culp en Ido Abram maakten de panelen en hingen die op, geholpen door enkele docenten van de school. Het zou beter geweest zijn als het aandeel van de leerlingen hierin groter was geweest. Het was dan nog meer hún project geweest.

Jenny Wesly en Jos van Hest hadden liever meer tijd in het project gestopt. Dan waren de foto's en gedichten beter geweest. Als het project geen 5 maar 8 lessen had geduurd, was er meer diepgang bereikt en was ook het begrip ‘buren’ meer gaan leven. Jenny Wesly vond de expositie met de gehuurde presentatiewanden voor een kortlopende schooltentoonstelling te luxueus.

Kosten

Dat waren bijna uitsluitend de personele kosten van de externe begeleiders (Ido Abram, Jenny Wesly en Jos van Hest) en de huur van de presentatiewanden voor de expositie. Deze handleiding maakt het voor scholen mogelijk de kosten van de externe begeleiding laag te houden. Ook is het mogelijk dat de school het helemaal op eigen kracht doet, inclusief het maken van de tentoonstelling. Hieronder staat daar een voorbeeld van: de St. Catharinaschool in Amsterdam.

Onverwachte extra opbrengst

Bij evaluaties van (onderwijs)projecten is het in het algemeen nuttig speciaal aandacht te besteden aan onverwachte, niet geplande resultaten. We noemen er daarom enkele.

- Een aflevering van *Kruispunt*, de televisieserie van de KRO, ging over het Digitale Monument. De titel was 'Het levenswerk van Isaac Lipschits' (4 mei 2008, 27' 33"). Daarin werd ook aandacht geschonken aan het proefproject. Drie weken na uitzending van de documentaire overleed Isaac Lipschits.
- De website Zuidelijke Wandelweg (<http://www.zuidelijkewandelweg.nl/>), 'Het geheugen van de Rivierenbuurt', rapporteerde uitgebreid over het project. Het daaruit voortgekomen contact tussen Jos Wiersema, *webmaster* van deze site en Ido Abram, directeur van Stichting Leren, resulteerde in een nieuw project voor de buurt: 'Spoorzoeken'.
- Iets vergelijkbaars leverde het contact op met de Stichting Kindermonument. Onder hun auspiciën is de buurtwandeling 'Een wandeling om bij stil te staan' ontworpen. Ook dit leverde een nieuw samenwerkingsproject op: 'Joodse Markt aan de Gaaspstraat (1941-1943)'.
- Het proefproject was voor een basisschool in de buurt, de St. Catharinaschool, aanleiding een vergelijkbaar project te gaan doen. Bij de jaarlijkse herdenking op 3 november bij het Kindermonument was de expositie van de leerlingen van de school te zien en speelden de makers van de panelen een grote rol.

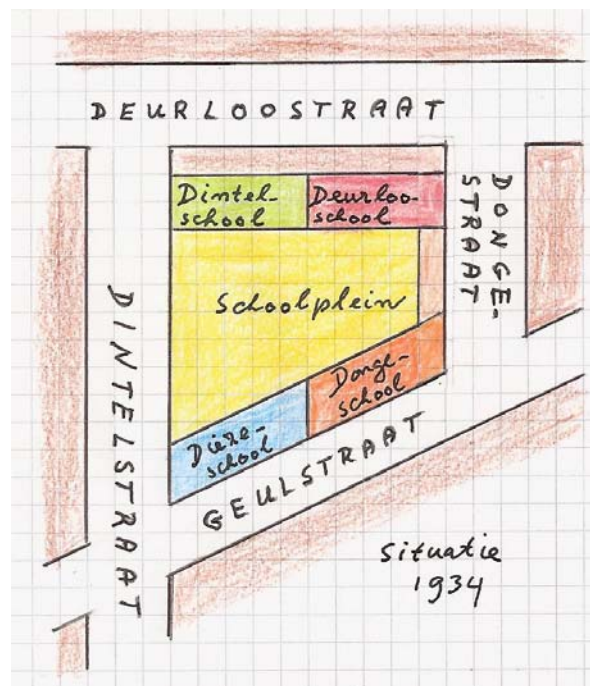

Leerling met docent Jan Roomer

De expositie

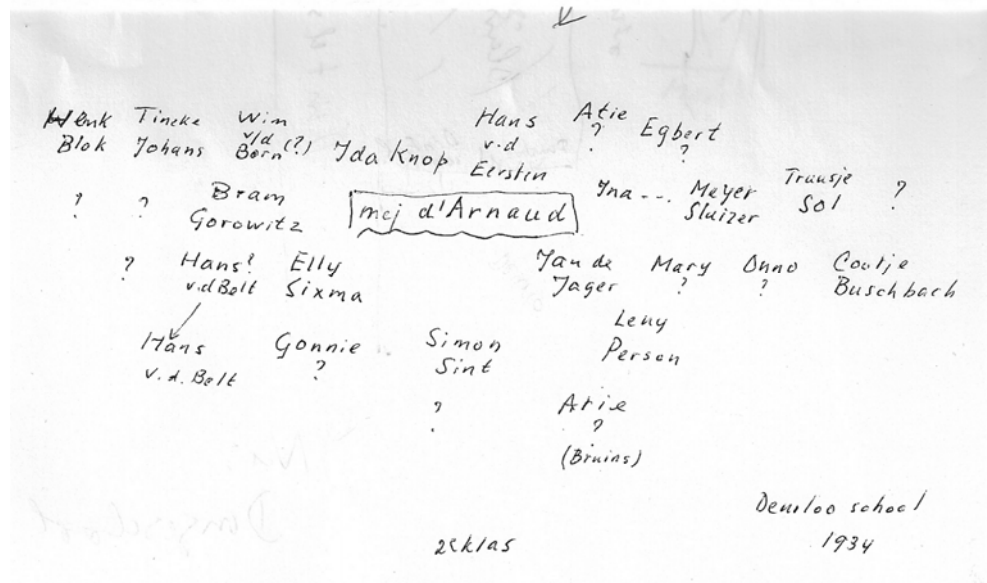
- De speelplaats van de Dongschool (adres: Dintelstraat 5) wordt door vier straten omgeven: Dintelstraat, Deurlostraat, Dongestraat en Geulstraat. Ido Abram vond het raar, dat de Dongschool niet aan de Dongestraat grensde, maar aan de Dintelstraat. Hij vroeg het Amsterdamse Stadsarchief om een verklaring, maar dat wist het ook niet. Het raadsel werd opgelost door een vrouw, die vroeger in de buurt op school was geweest en de tentoonstelling bezocht. Ze maakte de onderstaande schets (nagetekend door Ido Abram). Zij zelf zat van 1934 tot 1938 op de Deurlooschool.

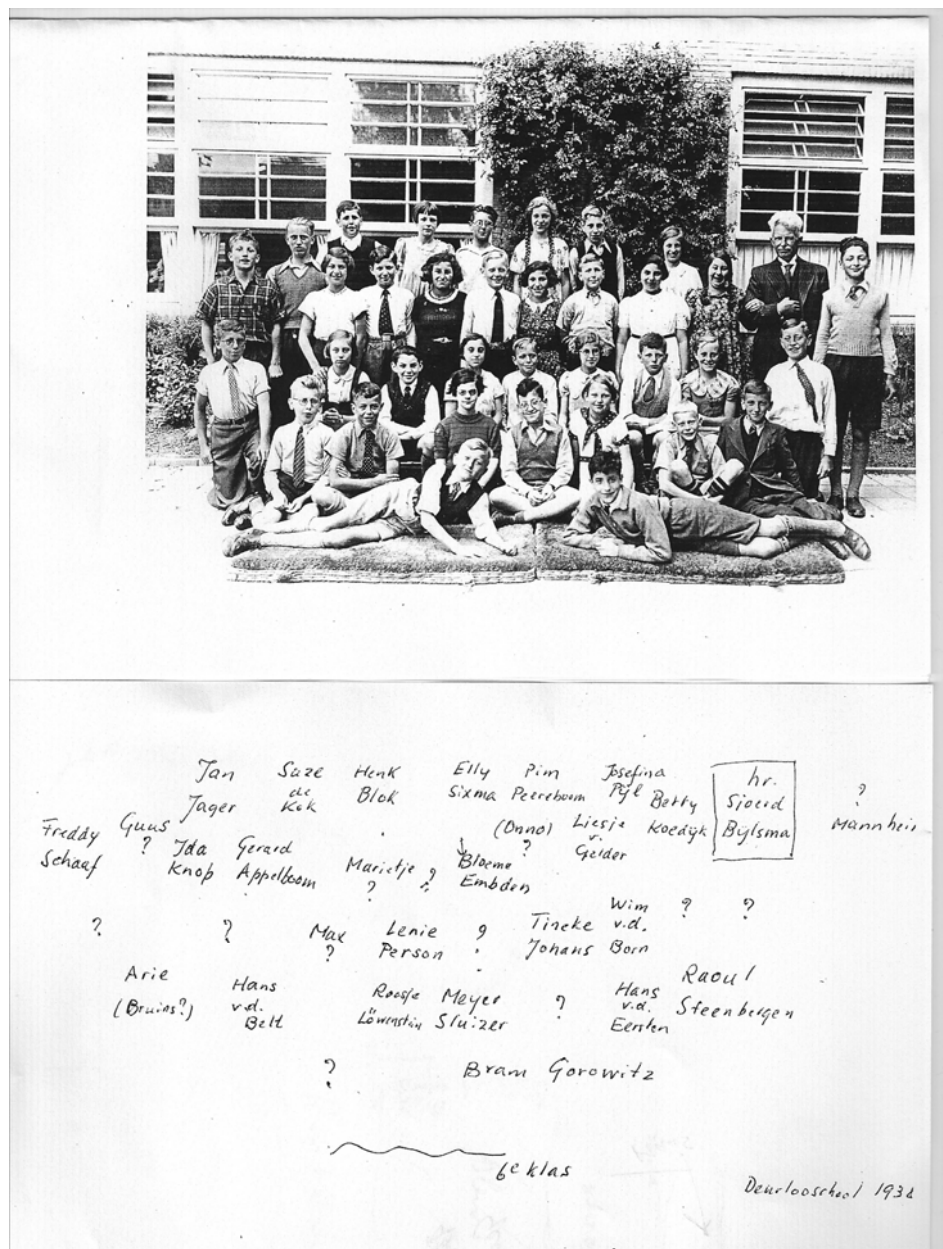
Aan het schoolplein lagen vier scholen. Wat hierboven in 1934 de Dintelschool was, is nu de Dongschool, de thuisbasis van het proefproject. In 1934 lag de

Dongeschool inderdaad aan de Dongestraat (en de Geulstraat). Het raadsel was opgelost.

Dezelfde vrouw had ook twee oude foto's bij zich.

Deurlooschool 1934

Deurlooschool 1938

Kopieën van deze foto's en van de opgetekende namen zijn nu in het bezit van het Digitaal Monument.

ADRESSEN EN LINKS

- **Digitaal Monument Joodse Gemeenschap in Nederland**
Maakt deel uit van het [Joods Historisch Museum](#).
Postbus 16737
1001 RE Amsterdam
T: (020) 5 310 350
E: joodsmonument@jhm.nl
www.joodsmonument.nl
- **Joods Historisch Museum (en Kindermuseum)**
Postbus 16737
1001 RE Amsterdam
Bezoekadres:
Nieuwe Amstelstraat 1
1011 PL Amsterdam
T: (020) 5 310 310
E: info@jhm.nl
www.jhm.nl
www.jhmkindermuseum.nl (Kindermuseum)
- **Stichting Leren**
Ido Abram
Bartholomeus Ruloffsstraat 19-hs
1071 WK Amsterdam:
T: (020) 6 760 899
E: ibhabram@xs4all.nl
- **Jenny Wesly Focus Projecten**
Jenny Wesly
Geerdinkhof 353
1103 RC Amsterdam
T: (020) 6 953 083
E: info@focusprojecten.nl
- **Jos van Hest**
Stadhouderskade 150 II
1074 BB Amsterdam
T: (020) 6 710 486
E: josvanhest@planet.nl
- **Dongeschool**
Openbare basisschool Donge
Dintelstraat 5
1078 VN Amsterdam
T: (020) 6 641 288
E: donge@dongeschool.nl

••• **St. Catharinaschool, locatie Vechtstraat**
Katholieke basisschool
Vechtstraat 88
1079 JN Amsterdam
T: (020) 6 445 066
E: directie@catharinaschool.nl

COLOFON

Foto- en poëzieproject 'Buren'. Docentenhandleiding voor basisscholen over de vervolging van de Joden in Nederland in de Tweede Wereldoorlog (2009).

In 2008 zette een basisschool in Amsterdam – onder leiding van Ido Abram van Stichting Leren – een proefproject op over de vervolging van de Joden in Nederland in de Tweede Wereldoorlog. Drie elementen vormden de kern van het proefproject: het Digitaal Monument Joodse Gemeenschap in Nederland, fotografie en poëzie. Deze docentenhandleiding veralgemeent de ervaringen met het proefproject en maakt het voor andere basisscholen in Nederland eenvoudig vergelijkbare projecten op te zetten.

Proefschool

Openbare basisschool Donge in Amsterdam: de leerlingen van groep 7 en 8 in 2008 en hun docenten Frieda IJsebaert en Ilja Culp.

Externe begeleiding

Ido Abram: concept en projectleiding.

Jenny Wesly: fotografie.

Jos van Hest: poëzie.

Makers van de foto's

Celeste van der Aat & Jan Roomer: p. 44, 45.

Jos van Hest: p. 35 (onder), 39.

Peter Lange: p. 33, 36, 37.

Jenny Wesly: p. 1 (boven), 14, 21, 23, 34, 35 (boven), 37, 38.

Jos Wiersema: p. 6, 40, 41.

Leerlingen basisschool Donge of Ido Abram: de overige foto's.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Het proefproject 'Buren' is mogelijk gemaakt door een subsidie van de Eenheid Oorlogsgetroffenen en Herinnering WOII van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.